

## "כמו ציפור בחדר בחפשה אשנב"

על הספר ורד הלבנון מאת לאה איני

הציור 'לדה כותבת' של הנרייט בראון, המודפס בחזית ספרה החדש של לאה איני ורד הלבנון, ובו ילדה יושבת ליד שולחן כתיבה ומחזיקה בידה כלי-כתיבה תוך שהיא מביטה בציפור קטנה שנמלטה משבייה - כולב הציפורים הפתוח מעליה, ומול עיניה על שולחן הכתיבה כרכי ספרים, מחזיק במוקטן את הנושא של היצירה. הכרח ההימלטות ממצב של שבי ומלאכת הכתיבה והקריאה כמענה וכתיקון אמנותי.

רק ברומאן - שמיני - זה שלה מרשה לעצמה לאה איני לפרוץ את הסייגים והמגבלות בהם רסנה את כתיבתה עד כה ולספר בהתפרצות עולה על גדותיה - הן מבחינת התכנים ההיקף וגילוי הלב - את סיפור חייה שעד כה נמנעה מלספרו. ברומן מעצבת הסופרת לאה איני את גיבורתה, בת דמותה, לאה-ורד, תוך שהיא פורשת את סיפור התבגרותה וחניכתה מתקופת ילדותה המוקדמת, דרך התחיילותה ועד שחרורה. המאפיין העיקרי של תהליך התבגרות זה הוא המצוקה רבת הפנים של הילדה-הנערה-האשה הצעירה וניסיונותיה העיקשים להתגבר עליה תוך חיפוש עיקש וכפייתי של אפיקי תיקון לחיים הקשים והמסוכסכים. הסיפור האישי, בעל ההיבטים האוטוביוגרפיים הבולטים של המספרת מעוצב ושזור בפרקים משמעותיים - שחלקם הודרו והאולמו - של הסיפור הקולקטיבי-לאומי: סיפורם השתוק של יהודי סלונקי ניצולי השואה, חיי הדחקות בהגיעם לארץ בהשתקעותם בדרום-תל-אביב ומלחמות ישראל על השפעתן הפוצעת וממיתה על דור הבנים והוריהם. דמויות ההורים ומוסד המשפחה הם מרכזיים בתהליך החניכה המסופר ברומן והם המייצרים את תחושת המצוקה והנידחות כמו גם את הכרח ההתגברות והחיפוש הנואש אחר דרכי החילוץ.

כל אחד מדמויות ההורים הכואבים מוצא מזור לנפשו המסוכסכת באמצעו ללבו את אחד מילדי המשפחה: "אחי הוא אוהב לבה של אמא, אחותי, שקרויה על-שם סבתי הנספית, נשמת חייו של אבא, [...] אני אוהבת מותו, התיקון לחשכת טירופו; וככל שהוא חי את מותו, כך נחוצים לו חיי". נחיצות חייה של הבת על-ידי האב, ניצול שואה, מתבטאת בביטול כל גבול וחציצה בין מצוקותיו וצרכיו

לבין בתו. כך זיכרונות השואה הטראומטיים הגועשים וגואים בתוכו מתפרצים ללא שליטה ובקרה לעברה של בתו הקטנה תוך שהוא מסמן אותה 'נר-זיכרון' וחוזר ומטיל עליה את תפקיד כתיבת סיפור חייו, ניסוחו ב'שפת-האב', שפת הטקסטים הקנוניים, אותה הוא עצמו חסר, נצירתו והעברתו לדורות הבאים. האבא, בעל חנות למספוא סוסים, ההופך למוטבל, מוצף בזיכרונות האימה של השואה ורואה בבתו הקטנה, החסרה לחלוטין כל תשומת לב ופיקוח אימהי יעד ומרחב – גופני ונפשי – לפריקת זיכרונותיו, מועקותיו וצרכיו הנפשיים והגופניים. כך, מתוארת בספר סצנת שגרה של שבת בבוקר, כאשר האב והבת יושבים על שטיח פרוש במרפסת הסלון, מעליהם כלובי הציפורים של האב וסביבם אבני-פלא. תוך כדי משחק של בניה משותפת זולג סיפור האב מעברו המאושר כילד בסלונקי, דרך 'הרכבת ההיא, עם כיוון הנסיעה האחד', ועד למחנה הריכוז בונה, בו עבד במפעל הברזל ונהפך לחרש בגלל סטירה עזה שסוטר חייל אס.אס. על אוזנו תוך שהוא מחריבה ומחרישה לנצח. התעקשות האב על קניית השטיח לבתו מכילה במוקטן את סבך מניעיו של האב. במישור הגלוי הוא רוצה למנוע את התקררותה של בתו הקטנה מצינת הרצפה, השתנתה והכאתה על-ידי האם, אך במישור הסמוי, שנראה שהוא עצמו לא לחלוטין מודע לו, הוא מבקש ליצור מרחב מוגבל ומתוחם לו ולבתו, בנפרד מאשתו ומילדיו הבוגרים, בו הוא יכול, במסווה של משחק ודאגה אבהית, להציף אותה בכאוס חייו. המספרת המבוגרת משתמשת באבני הפלא כמטפורה כדי לבטא את ההתאבנות והפירוק שגרם לה הסיפור: "אני בעצמי אבן כעת, יונתן. אני איש האבנים. הידיים לא גמורות, ולא הראש. והסיפור עוד שובר מה שממילא בגיל ארבע לא תם להבשיל. לא-לא, הכל מפורק עכשיו על השטיח. קוביות-קוביות של ילדה." תכסיסנותו האב ביחס לבתו ניכרת גם בהיבט הפיזי-גופני כאשר הוא חוזר ונשכב עליה במלוא גופו במה שהוא מאמין ומעמיד פנים כמשחק והשתובבות: "אבא לא יודע את נפשו, הוא עלי. לא, אני עליו. לא! הוא עלי. מי אוהב את מי? מי אוהב את מי יותר? הקשר נבנה ומתפרק, מתפרק ונבנה. [...] רגע עיניו של אבא טובעות בעיני, ואז מלקקות את בשר צווארי, את כתפי. תובע את כל כולי בכוח חולשתו. עיניו המסכנות, וידי השבויה. ", כך, בכאוס המוחלט שבין אבהות דואגת ומטפחת ובין האובססיה לחזור ולעסוק בטרואמת השואה המקועקעת בנפשו ובגופו הוא מלמד את בתו פעולות חשבון בסיסיות 'בעזרת הספרות הירוקות שחוקות על זרועו'. כך גם בבקרים מתעורר האב משנתו המסויסת תוך שהוא חוזר ומספר: "ששוב באו בלילה לקחת אותי, ואת אביו ואת אמו. שוב עצרה רכבת הבהמות בתחנה שליך גטו ברוך הירש, ואת כל היהודים דחפו שמה, בצעקות ובצרחות, עם רובים וכלבים, והיידה לגיהנום, לתנורים. . הבת הקטנה, החסרה כל מנגוני הגנה ובלימה, מפנימה במלואם וכהווייתם את סיטי האב וכאשר היא חוזרת מבית הספר, 'לדת מפתח', לבית הריק היא מזנקת בפחד לארון הקיר הצמוד לכניסת הבית בגלל 'הסלקציה' המתרחשת בביתה, בעודה שומעת מפחדת את: "מגפי קצין האס-אס שקורא בשמי, מתוך פינת האוכל, [...] מאוושש במעילו הארוך הנוצץ דרגות כסף, מקיש בעטו על פני היומ, ולא מוותר: לאה איני! [...]"

לאה'לה! איפה את, פפלוטה יודה! צאי מידו שנל! שנל! אני חזירה יהודייה קטנה שלא רוצה להיעתר", בבגרותה מסכמת המספרת את מקומו של אביה בחייה: "אבא סוחט את רגשותיי מילדות. מפעיל עלי את כל התנורים של אאושוץ כדי שאכתוב את הסיפור שלו ושל משפחתו המושמדת למען הדורות הבאים, למען כל אלה שלא מכירים בכך שיהודי יוון היו בשואה; נספו הכי מכולם. אני במריי. [...] לא כשאני גדלה בדגם מוקטן של מחנה ריכוז תוצרת בית הורי". האמא, דמות משוליה של החברה הישראלית בשנות החמישים-שישים, מקהילת הנאש-דין, עדת יהודים דוברי ארמית, תופרת קשת יום הנבגדת על ידי בעלה, מוצגת כדמות שתוקה, עקרה ועקורה מכל רגש כלפי בתה הקטנה. כך היא חוזרת ומאשימה אותה: "בגללך פיטרו אותי מהעבודה (כלומר, בגלל שנולדתי). בגללך הרגליים שלי נפוחות עם ורידים [...] והכי מכל: את ילדה רעה, חבל שנולדת". המרחב הביתי האהוב עליה הוא המטבח על הטרנזיסטור המטרטר בקול חדשות שהיא כלל לא מבינה, תוך שהיא מבצעת פעולות של בישול ונקיון ומקפידה שלא לשמוע לא את זיכרונות האב על דיבורו העוקד-עוגב על בתו ולא את תלונות בתה כלפיו. כאשר היא רואה, במקרה, את האב שוכב על בתו המתבגרת היא מסתכלת בה כאילו היא 'האישה האחרת' ונוזפת בה: "מה איתך! את לא מתביישת?! וסוגרת את הדלת חזק".

גידול הציפורים, תחביבו של האב, מושא עיסוקיו האובססיבי הוא בה בעת בעל היבטים ריאליסטיים-עלילתיים וגם סמל מרכזי ביצירה. כך עם הגיעו של האב לארץ הוא קונה שובך, ובשעות הפנאי ההולכות ומתרבות שלו הוא עסוק בטיפול בציפורים. במישור הסמלי מאפשר כלוב הציפורים לאב, שמפתח דלתו מצוייה בידי, להפוך משבו לשובה, מקרבן שחייו מופקדים בידי שוביו לכולא המחליט על גורל שבויותיו – ציפוריו ובתו הקטנה. כך, חוזרת ומשתמשת הבת במספרות הציפור, הכליאה והשבי כדי לבטא את מערכת היחסים בינה לבין אביה. כך היא מתארת את עצמה תחת גופו של אביה: "אבא מניח על ידי גם את ידו השנייה, וכולא את הכף. ציפור בת ארבע רוטטת בכלוב. [...] חם שם וחשוך, ולא נעים מאד-מאד", בבגרותה היא מכנה עצמה: 'הכנרית הכי גדולה של אבא', וכאשר היא מתבוננת בכפייתיות בה מטפל האב בציפוריו היא מציינת לעצמה: "הכל מאורגן במחנה השבויים של אבא"

מצוקת הבת באה לידי ביטוי בהיבטים גופניים פסיכוסומאטיים, כך בשנות ילדותה היא לא מפסיקה להרטיב במכנסיה, ובבגרותה היא מחריבה ומבטלת את גופניותה ונשיותה, כך היא מתארת עצמה כחיילת צעירה: "חור שחור. זהות מפוררת בלי-גוף. אינגוף. מחקתי אותו מזמן." פריטי הלבוש במהלך כל חייה כילדה, כנערה וכבחורה צעירה שותפים אף הם בהכחדת ובהכחשת נשיותה כך מדי החאקי המקומטים, המשקפיים המוכתמים והצמה המעוכה. ביטול הגוף ופיתוח המחשבה גורמים לה להאמין 'שהגוף אצלה הוא המוח' ובהתאם לכך, מתפתחים אצלי כאבי ראש עזים החוזרים ומופיעים ומבטאים את המצוקה העזה בה היא נמצאת.

הכאוס בכל הקשור למשפחתה ולעיצוב זהותה כאישה צעירה – מזרחית – וכבת המשפחה ניכר גם בשיבוש החוזר ונשנה של שם המשפחה והשימוש המתחלף ומתעתע בשם הפרטי. הגיבורה עצמה מציגה עצמה כ'ורד', יונתן, נמען סיפוריה, חוזר וקורא לעברה 'מירב' כשם חברתו לשעבר, בעוד ששמה האמיתי של המספרת, בת דמותה של הסופרת, הוא 'לאה איני': "אף פעם לא האמינו לשמי... לא הילדים, לא המורות [...] קוראים שמות ביומן הכיתה, ופוחחים בי: לאה איני? ועוצרים: איני? מה איני?! [...] מה תאום איני באל"ף? אין שם כזה, זה בטח טעות." בוטה במיוחד היא המורה בכתה ד הנותנת לה אפס במבחן על התרבות ההלניסטית תוך שהיא מאשימה את הילדה בזיפנות שמה בעודה טוענת כלפיה בלהט בלהט: "זאת לא בושה להיות בגדאדי! [...] ההורים שלך צריכים להיות גאים בזה, ולא לעברת את זה ל... לכלום, לאיני! להיות בכוח אשכנזיים!" כך גם ע"ד ג'י, י"ד ארגון יוצאי עיראק בישראל הנעתר לבקשתה לקבלת מלגה למימון לימודיה בתיכון: "אכן, עיני עלא עיני ועלא ראשי, [...] רק שע"ן יש לבטא עי"ן! אל תבלעי, אל תבושי במקורותיך. [...] סופרת! אכן-אכן! תכתבי על עיראק! פנינת הסהר הפורה! אכן, לאה עיני, סופרת ואם בישראל!"

כמענה למצוקות המלוות את חייה כפויה המספרת למצוא לעצמה תיקון. התיקון שמוצאת לעצמה הנערה הצעירה קשור במילה - הן המדוברת והן זו הכתובה. כך אחת הדרכים המרכזיות לעשות תיקון למצוקה הוא לדבר אותה בקול באוזניו של נמען גברי ובכך להפוך עצמה ממאזינה כפויה וקורבנית של סיפורים מסויטים ובלתי רצויים, למספרת ריבונית של סיפור שלה באוזניים גבריות. תבנית היסוד של הרומן הוא הדיבור בקול, בגוף ראשון יחיד, בטון וידוי, מתפרץ, עולה על גדותיו של סיפור מצוקתה רבת הפנים והשנים באוזניו של יונתן חייל שירה לעצמו בראש. כך, רצופה הכתיבה בפניה החוזרת ונשנית 'ונתן' תוך שהיא חוזרת ומדגישה את נוכחותו של הנמען. 'ונתן מרום' הוא בה-בעת גם השונה ביותר מ'לאה איני' אבל גם הדומה לה ביותר. השונות ניכרת בעברם, בנקודות המוצא השונות של חייהם. בעוד שהנמען הגברי על פי שמו - הבדוי - ממוקם ב'מרום' החברה הישראלית, וכמו ניתן לו על ידי ה' (יו - נתן) תנאי פתיחה מעולים ומיקום במרכז המרחב החברתי הישראלי, הרי 'לאה איני' - שם אמיתי - איננה, ובהתאם לשמה, היא שקופה, ממוקמת בשולי החברה הישראלית ומודרת ומוגלת מאהבה הורית. נקודת הדמיון נמצאת בהווה המשותף לשניהם - בהיותם בלתי-אהובים, מוקצים וממוקמים בשולי החברה. כך, פעולת ההתאבדות של יונתן, סיבתה - סירובו להצטרף למלחמת לבנון הראשונה, ותוצאתה - היהפכותו למת-חי, 'צמח-מהלך', היא כהגליה מהמרכז לשוליים. מיקומו זה ניכר בסירובו של אביו לבקרו בבית-החולים, בלעג ובביזוי של חיילים פצועים אחרים ובשיפוטו הקטגורי של הרופא המטפל בו - 'ונתן מרום ביצע רצח עצמי בזמן מלחמה, [...] זאת פריבילגיה, טמטום או פשע'. ככל שהיות ותפקידים דיאלקטי זה של יונתן מרום הוא המאפשר לאישה הצעירה את פעולת הדיבור שהיא פעולת תיקון זיכרון וקתרזיס.

התיקון העיקרי שמוצאת לעצמה לאה איני - הסופרת בשר-ודם וגיבורת היצירה - מתממשת באות הכתובה הן בתשוקת רכישתה, והן בקריאתה ובכתיבתה. כך למשל היא מנמקת את רצונה להישאר בתיכון אקסטרני בחוסר הרצון והיכולת להחזיר את ספרי הלימוד: "איך אפשר היה לוותר על תולדות האמנות של גומברייך [...] או על מחזור שירת ספרד". גם בחודש הטיירונוט בצרפין היא מסרבת להשתלב בהמולתן ופעילותן המטורטרת והמטרטרת של החיילות הצעירות ומעדיפה להישאר חולה ומותשת בצריף השינה הגדול תוך שהיא: "קוראת בקול את יסנין ובודלר שהבאתי מהבית [...] נפחדת שמא משהוא יקלוט אותי, קוראת את צ'כוב שלא יכולתי להיפרד ממנו...". ספרה זה של איני הוא-הוא התיקון האמנותי של חייה. יצירה חשופה ואמיצה זו היא בה-בעת היענות מאוחרת להפצרת האב לכתוב את סיפור חייו המסוייט וגם מימוש התיקון שתיקנה בחייה - בסירובה להיות קרבן לאב - והיהפכותה לסופרת הכותבת את סיפור חייה.



פורסם על ידי esti ב- 2:33

שלח באימייל [BlogThis!](#) שתף אל [Twitter](#) שתף אל [פייסבוק](#) שתף ל- [Pinterest](#)  
תוויות: [איני לאה](#), [ורד הלבנון](#)